

MUSEUM DE LAKENHAL

NOTITIE JORISTRAP

door Museum De Lakenhal

De plannen van Julian Harrap Architects en Happel Cornelisse Verhoeven voorzien in een verplaatsing van de zogenaamde 'Joristrap' van de noordzijde naar de westzijde van de Laecken-Halle. In het proces om te komen tot dit besluit hebben verschillende argumenten een rol gespeeld, die in deze notitie worden toegelicht.

Deze argumentatie is besproken met medewerkers van Museum De Lakenhal, met de Gemeente Leiden als opdrachtgever van het project en met deskundigen van Erfgoed Leiden, de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en de Welstands- en Monumentencommissie Leiden. Op basis daarvan is in goed onderling overleg het besluit genomen om de Joristrap te verplaatsen.

Historische afbeelding Joristrap in Museum De Lakenhal.

Huidige situatie Joristrap in Museum De Lakenhal. Foto: Marc de Haan.

Impressieschets nieuwe situatie Joristrap in Museum De Lakenhal.

ARGUMENTEN VOOR BEHOUD OP HUIDIGE LOCATIE

Er zijn museologische en architectuurhistorische argumenten voor het behoud van de Joristrap op de huidige locatie.

1. Architectuurhistorisch belang

Jan Willem Schaap (1813-1887) was van 1863 tot 1884 stadsarchitect van Leiden. In deze functie ontwierp hij gemeentelijke voorzieningen zoals scholen, alsmede infrastructurele werken. In Leiden zijn nog diverse gebouwen van zijn hand aanwezig, waaronder de Leidse Schouwburg uit 1865 die het oorspronkelijke, uit 1705 daterende theater verving. De ontwerpstyl van Schaap is eclectisch; per bouwwerk paste hij verschillende stijlen toe, waarin zowel neorenaissance als neogotische elementen voorkomen.

In de periode 1869-1873 maakte Schaap het ontwerp voor de omvorming van de zeventiende-eeuwse lakenhal tot een negentiende-eeuws stadsmuseum. De belangrijkste toevoeging aan het complex betrof de zogenaamde Joristrap, die is genoemd naar de serie van twaalf zestiende-eeuwse Gravenramen die afkomstig zijn uit de St. Jorisoelen. De maatvoering van de Gravenramen is leidend geweest bij het ontwerp. Schaap lijkt zich daarbij gebaseerd te hebben op oude architecturale voorbeelden zoals hoekige zestiende-eeuwse traptorens, als passende omlijsting voor deze Gravenramen.

De Joristrap is een bordestrap met twee tussenbordessen, met zes enkele en twee geschakelde lichtvensters die in maatvoering precies zijn afgestemd op de Gravenramen. De vormgeving van de vier trappalen bestaat uit een octagonaal basement, een getordeerde zuil, een Korinthisch kapiteel en een vaasvorm als bekroning. De balusters op een vierkant voetstuk hebben een cilindrisch geprofileerde vorm en een Ionisch kapiteel. Onder de met tegelwerk belegde bordessen bevinden zich rijk gedecoreerde consoles.

Jacob Timmermans, St. Jorisoelen aan de Doelengracht, Leiden, 1788. Bron: Erfgoed Leiden en Omstreken.

2. Museologisch belang

De Joristrap is omstreeks 1870 ontworpen met het oog op de ingebruikneming, in 1872, van de tweede verdieping van het lakenhalgebouw voor de stadhuiscollectie. Omdat de eerste verdieping van het gebouw toen nog dienst deed als choleraanoodhospitaal, werd aan de achterzijde een trappenhuis toegevoegd waarmee men buitenom naar het paviljoen kon gaan. In 1874 werd het gehele gebouw bestemd tot stedelijk museum. De diverse verbouwingen die in de periode 1869-1873 onder leiding van Schaap plaatsvonden zijn als één geheel te beschouwen en hebben als zodanig een bijzondere museologische waarde. Dat geldt ook voor de Joristrap.

Het nieuwe trappenhuis werd gebouwd op de centrale as van het gebouw en kwam uit in het midden van de paviljoenzaal. In een speciaal daarvoor aangebrachte koof was het monumentale schilderij 'De zelfopoffering van burgemeester Van der Werf' van Mattheus van Bree te zien. Het schilderij heeft decennialang op deze plaats gehangen, totdat het eind jaren zestig verhuisde naar de nieuwe hal in de Papevleugel. Bij de restauratie van de paviljoenzaal in 1994 werd het schilderij weer teruggeplaatst in de koof, waar het tegenwoordig nog altijd hangt. Wie de Joristrap bestijgt, komt oog in oog te staan met het schilderij. Deze historische mise-en-scène is waardevol en nog altijd effectief.

M.I. van Bree, *De zelfopoffering van burgemeester van der Werf* (1816-17). Collectie Museum De Lakenhal, Leiden.

ARGUMENTEN VOOR HET VERPLAATSEN VAN DE JORISTRAP

Er zijn inhoudelijke, architectonische en functionele argumenten voor het verplaatsen van de Joristrap naar de westzijde van het gebouw.

Susanna van Steenwijck-Gaspoel, *Gezicht op de Lakenhal* (1642) Collectie Museum De Lakenhal.

Inhoudelijk belang

Laecken-Halle van Arent van 's-Gravesande

De uit 1641 daterende 'Laecken-Halle' werd ontworpen door Arent van 's-Gravesande, die met zijn zeventiende-eeuwse collega's Jacob van Campen (o.a. Paleis op de Dam) en Pieter Post (o.a. De Waag, Leiden) wordt gerekend tot de belangrijkste vertegenwoordigers van het Hollands Classicisme in de Noordelijke Nederlanden. Het ontwerp is daarmee van (inter)nationaal belang. Eeuwenlang was de prestigieuze lakenhal, waar tot 1867 het Leidse laken werd gekeurd, het brandpunt van de Leidse laken- en textielnijverheid. Dit was destijds een belangrijke motor van de Leidse economie, gericht op de wereldmarkt. Het gebouw had derhalve een bijzondere betekenis voor de stad Leiden; het had een werk-, handels- en keurfunctie, verpakt in het uiterlijk van stadspaleis, bedoeld om te imponeren.

Het ontwerp van Van 's-Gravesande voorzag oorspronkelijk in een H-vormige plattegrond, voorzien van een representatief voorplein met een fraai gedecoreerde gevel en een functionele Achterplaets. In de flanken van het gebouw bevonden zich stijgpunten naar hoger gelegen verdiepingen. In de loop der jaren is door diverse verbouwingen en aanpassingen de leesbaarheid van het oorspronkelijke, zeventiende-eeuwse monument sterk verminderd.

De plannen voor Restauratie en Uitbreiding van Museum De Lakenhal zijn erop gericht om het ontwerp van Arent van 's-Gravesande weer beter zichtbaar en leesbaar te maken. Door het wegnemen van de glazen overkapping van het voorplein is straks de originele zeventiende-eeuwse voorgevel met de fraaie, op lakennijverheid gerichte decoraties weer in vol ornaat te zien. Door de Achterplaets weer open en toegankelijk te maken, wordt de H-vormige

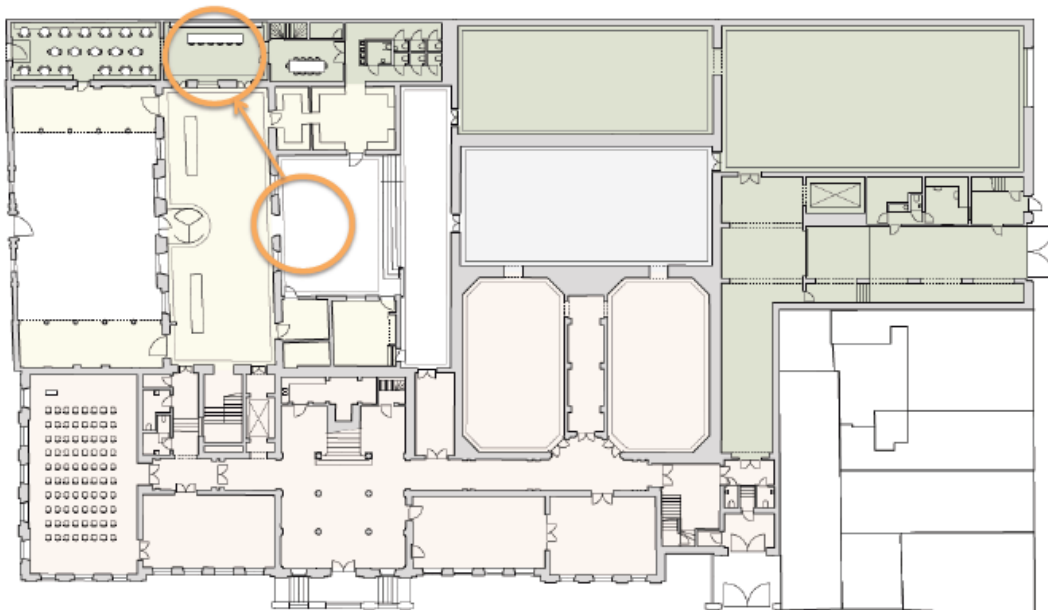
plattegrond hersteld. De nog bewaard gebleven achtergevels worden dan voor iedereen zichtbaar, inclusief de vele sporen van ruim 350 jaar bouwgeschiedenis die hier aan af te lezen zijn. Door de Joristrap naar de westkant te verplaatsen en ook in de oostelijke binnenplaats een nieuw trappenhuis te realiseren, worden de stijpunten in de Laecken-Halle weer teruggelegd naar de flanken van het gebouw.

Aan het ontwerp van Arent van 's-Gravesande wordt een ander belang toegekend dan aan de ingreep van Schaap. Door het nog resterende ontwerp van Arent van 's-Gravesande weer zichtbaar en leesbaar te maken, kan het museum straks de geschiedenis van het gebouw laten zien in één samenhangende presentatie met het verhaal van zeven eeuwen Leidse laken- en textielnijverheid.

Joristrap

Het museum onderschrijft de belangrijke functie en betekenis van de Joristrap. Het karakteristieke trapensemble maakt sinds 1871 deel uit van het monumentale weefsel van Museum De Lakenhal. In 1890 werd het onderste deel van de trap verwijderd om ruimte te maken voor de eerste uitbreiding van het museum, de Harteveltzaal. Bij de komende uitbreiding van het museum blijft het Joristrapensemble behouden, zichtbaar en toegankelijk voor het publiek. Het ensemble wordt zo volledig en zorgvuldig mogelijk verplaatst naar de westzijde van het gebouw. Hoewel de historische materiële authenticiteit hierdoor vermindert, blijft de cultuurhistorische waarde van het trappenhuis in stand. Ook blijft de trap de verbinding vormen tussen de eerste en tweede verdieping van het gebouw, waar deze toegang blijft bieden tot de paviljoenzaal.

Joristrap wordt verplaatst

Begane grond / nieuw

Gravenramen

Sinds 1890, toen het onderste deel van de trap werd verwijderd, zijn de Gravenramen niet meer samen te zien geweest. Met de verplaatsing van de Joristrap worden de twaalf Gravenramen weer permanent als één volledig ensemble gepresenteerd. Het betreft twaalf gebrandschilderde ramen met afbeeldingen van graven en gravinnen van Holland. De Haarlemse glazenier Willem Thybaut, die ook enkele van de beroemde Goudse Glazen van de St. Janskerk vervaardigde, maakte deze Gravenramen in 1587/1588 voor de grote zaal van de St.-Jorisdoelen, het

hoofdkwartier van de Leidse Schutterij. Het betreft een serie museale topstukken van groot (kunst)historisch belang. Met de verplaatsing naar de westkant van het gebouw worden de ramen in één panorama geplaatst en voorzien van een gelijkmatige natuurlijke daglichtbelichting, waardoor de uitzonderlijke kwaliteit van de gebrandschilderde voorstellingen optimaal tot zijn recht zal komen. In een speciale museale presentatie die centraal in de Joristrapruimte wordt opgesteld, wordt straks informatie gegeven over de geschiedenis van de ramen. Daarbij worden ook de ontwerptekeningen ('cartons') betrokken die bewaard zijn gebleven in de collectie van Erfgoed Leiden en Omstreken. In de nieuwe situatie zal er in de museale presentatie meer aandacht besteed worden aan deze bijzondere collectiestukken dan in de huidige situatie. Omgeven door de ruimte van de Joristrap, kan het verhaal van de Gravenramen straks compleet worden verteld.

Gravenramen in Museum De Lakenhal.

Architectonisch belang

Architectonische kwaliteit

De Joristrap is ontworpen en gebouwd als inpandige trap, omringd door decoratief stucwerk en met fraai bewerkte houten trappen, leuningen, lambriseringen en plafonddelen. Aan de buitenzijde is de trap opgebouwd uit sober metselwerk met daarin de vensters voor de Gravenramen. De constructie van de trap rust aan alle zijden op de buitenmuren. Toen in 1890 het onderste deel van de trap werd gesloopt, zijn de zijmuren derhalve in stand gebleven. In het proces om te komen tot een goede afweging, is veel aandacht besteed aan de mogelijkheid om de Joristrap op de huidige locatie te behouden. Daarvoor zijn twee opties geformuleerd. Om zoveel mogelijk tegemoet te komen aan

de ontwerpintentie van architect Schaap en een heldere architectonische kwaliteit na te streven, zou het onderste deel van de trap weer aangevuld en hersteld kunnen worden. Dit is echter om functionele redenen niet mogelijk, omdat het publieksgebied van Museum De Lakenhal dan aanzienlijk kleiner zou worden dan in de huidige situatie. Wel zou dit recht doen aan de architectonische kwaliteit van de Joristrap.

De tweede optie is om de metselwerk wanden op de begane grond zo veel mogelijk te slopen en deze te vervangen door kolommen. Daarmee gaat historisch weefsel verloren, en er zal een aanzienlijke (stabiliteits)constructie nodig zijn om het historische metselwerk van de hoger gelegen Joristrap op te vangen. Er ontstaat dan op de begane grond een meer open en functionele ruimte ten behoeve van het publieksgebied. De dragende kolommen zullen echter op een groot deel van de Achterplaats staan. Daarmee staan ze nog steeds flink in de weg. Dit maakt de Achterplaats veel minder goed inzetbaar voor het benodigde gebruik.

Wanneer de trap op de huidige locatie behouden wordt, zal de metselwerk buitenkant prominent in het zicht komen. Het uitzicht vanaf de Achterplaats wordt dan gedomineerd door een centrale 'kolom' met daarin de Joristrap, die van onderen open is, van boven dicht, en die de toekomstige glazen overkapping van de Achterplaats doorsnijdt met een vijfkantig volume. Zo ontstaat een architectonisch *Fremdkörper* dat afbreuk doet aan de ruimtelijke kwaliteit van de Achterplaats.

Functioneel belang

capaciteit

De huidige omvang van het entreegebied met de daarin aanwezige voorzieningen (kassa, museumwinkel, garderobe, koffiehok, informatiebalie) is 403 m². Dit is onvoldoende voor het opvangen van het publiek bij grote tentoonstellingen en het biedt onvoldoende capaciteit bij openingen, recepties en evenementen. Derhalve is een verruiming van het aantal m²s nodig.

Door het wegnemen van de glazen overkapping van het voorplein, zal het publieksgebied met 164 m² afnemen. Dit ruimteverlies zal inpandig gecompenseerd moeten worden. Het verwijderen van de glazen overkapping is een verplichting die is opgelegd door de Raad van State na een juridische procedure. Vanwege de functionele noodzaak voor het museum zou de overkapping worden gedoogd tot het moment van restauratie en uitbreiding.

Door de Joristrap naar de westzijde van het gebouw te verplaatsen ontstaat een publieksgebied van 420 m². Als de Joristrap op de huidige locatie blijft en wordt hersteld conform de situatie van rond 1870, dan zal het publieksgebied ten opzichte van de huidige situatie verkleinen naar 395 m². Wanneer de Joristrap op de huidige locatie op palen wordt gezet, dan zal het publieksgebied ongeveer dezelfde omvang houden als in de huidige situatie. Door de aanwezigheid van dragende zijmuren en constructiepalen die de trap moeten dragen, zal de ruimte minder goed bruikbaar zijn.

kwalitatieve ambitie

Na restauratie en uitbreiding streeft het museum naar een stabiel bezoekersaantal van 70.000 per jaar met uitschieters naar 100.000 bezoekers. Ter vergelijking: in 2014 trok het museum 65.000 bezoekers. Er is derhalve sprake van een reële ambitie, waarbij de bezoekcijfers vergelijkbaar blijven en waarbij vooral een kwalitatieve verbetering moet worden bewerkstelligd.

In de huidige situatie kunnen veel bezoekers de weg in het gebouw niet goed vinden. In de nieuwe situatie wordt dit verbeterd door de oorspronkelijke Achterplaats een centrale publieksfunctie te geven. Vanuit dit overdekte binnenplein kunnen de museumbezoekers straks alle vier de gebouwdelen bereiken: de Laecken-Halle (1640), de Harteveltzaal (1890), de Papevleugel (1921) en de nieuwe tentoonstellingsvleugel. Door de verplaatsing van de Joristrap ontstaat vanuit alle verdiepingen van de Laecken-Halle verdiepingen een fraai uitzicht over het gehele museumcomplex. Hierdoor zullen bezoekers zich veel beter kunnen oriënteren binnen het gebouw.

De Achterplaats wordt de centrale ontmoetingsruimte in het museum; hier begint en eindigt elk museumbezoek. Ook kunnen op dit binnenplein voorstellingen, concerten en evenementen plaatsvinden.

De nieuwe Achterplaats levert daarmee een onmisbare bijdrage aan het kwalitatief verbeteren van de publieksvoorzieningen van Museum De Lakenhal.

Impressie Achterplaats

eigen inkomsten

De culturele sector heeft te maken met een zich terugtrekkende overheid. Voor de toekomst van het museum is het belangrijk om rekening te houden met de mogelijkheid om eigen inkomsten te genereren. In het Bedrijfsplan 2014-2018 van Museum De Lakenhal is een verhoging voorzien van de eigen inkomsten van het museum van 25% in 2014 naar 31% in 2018. Dit gebeurt door middel van inkomsten uit entree, ontvangsten, horeca, museumwinkel en verhuur. Daarbij is het van belang om optimaal gebruik te kunnen maken van het publieksgebied. De multifunctioneel inzetbare Achterplaats speelt daarin een cruciale rol. Om bijvoorbeeld openingen, recepties, toespraken en voorstellingen goed te kunnen faciliteren is het cruciaal om voldoende, en flexibel indeelbare vierkante meters te realiseren.

CONCLUSIE

De Joristrap is een waardevol onderdeel van het monumentale weefsel van Museum De Lakenhal. Er zijn goede argumenten voor het behoud van de Joristrap op de huidige locatie. Er zijn echter ook goede argumenten voor de verplaatsing van de trap. Na een zorgvuldige afweging is besloten om deze laatste argumenten te laten prevaleren en de trap zorgvuldig te verplaatsen naar de zijkant van het gebouw. Voor de toekomst van het museum is dit de beste oplossing.